

Kolumbán-Antal József
SZÉKELYFÖLD KIALAKULÁSÁNAK
TÖRTÉNELMÉHEZ¹

A British Library jóvoltából a neten is megtekinthető az *Omne Bonum*, a XIV. századi képes lexikon, mely James le Palmer munkája². A 650 ábrát tartalmazó könyv a világon az első, melynek szócikkei ábécésorrendbe vannak sorolva. Az Anglia szócím melletti rajz nem egy térképszerű ábrázolás a határos országok megnevezésével, ahogy a XXI. századi olvasó várná, hanem egy királyt és egy heroldot jelenít meg. A herold kezével mutat az angol király irányába, ezzel is hangsúlyozva a kép üzenetét. A középkorban a király személye egyben az országot is jelentette.

A középkorral foglalkozó szakirodalom rendszeresen hivatkozik a történelmi források hiánya miatti gondokra. A ma élő kutatóknak ezen felül nehézséget jelenthet a középkori emberek gondolkozásának megértése. Az említett példa ezt próbálta szemléltetni. Az idő folyásának is más jelentősége volt a régi időkben. James le Palmernek az *Omne Bonum* elkészítéséhez 12 esztendőre volt szüksége, kézzel írta, rajzolta és festette. Ahhoz, hogy a dolog még bonyolultabb legyen, a középkori időjárás sem hasonlított a maihoz. A X. és XIII. század között Európában melegebb és csapadékosabb volt az éghajlat, ezt a meteorológusok „középkori klímaoptimum” néven emlegetik³. A 2-3 Celsius fok különbségnek köszönhetően a mezőgazdaság bőséges volt, a szőlőtermelés határa közelebb került a hegyekhez, kitolódott. Zetelaka határában például, ahol manapság nyoma sincs szőlőművelésnek, az egyik dűlő a Szőlőhát nevet viseli, akkor nevezhették el, mikor az időjárás alkalmas volt a meleget igénylő növények termesztéséhez. A székelyek letelepedését tárgyaló tanulmányokban gyakran jelentkező kérdésre, hogy elődeink a jó minőségű termőfölddel rendelkező, melegebb éghajlatú, korábbi lakóhelyeiket miért cserélték fel a maira,

---

1 Lektorálta Hegyi Géza, ezúton is köszönöm a segítséget.

2 www.bl.uk/catalogues/illumatedmanuscripts/record.asp?MSID=7788&CollID=16&NStart=60506

3 www.met.hu Éghajlat-Föld éghajlata-Elmúlt évezred éghajlata

már könnyebb válaszolni. A nagyobb legelők, az ingyen só mellett a jámborabb légköri viszonyok is szerepet játszhattak a magyar királyok telepítési politikájának elfogadásához.

A már említett nehézségekhez a magyar nyelv változása is hozzájárul. Nyelvészek hívták fel a figyelmet arra, hogy a régi magyar nyelv nem használta az általánosítást, mindennek megvolt a megnevezése. A fák, füveket, tárgyakat a jellemzőik szerint, saját névvel illették. Ilyenformán nem csodálkozhatunk, hogy *A dömösi összeírás* 1138-ból, melyben II. Béla király összeírja a dömösi prépostság birtokait és szolganépeit, a juttatások és szolgáltatások pontos megnevezése mellett a szolgák neveit is egyenként tartalmazza.⁴ Itt a mesterségek is szerepelnek, mint: szekeres, kenyérsütő, szakács, esztergályos, lovász, harangozó, szűcs, halász, sószállító, ács, palackkészítő, szőlőműves, szántóvető. Mindenki a maga mesterségének megfelelő szolgáltatással tartozott a prépostságnak. A székelyek középkori történelme szempontjából azért fontos az említett példa, mert a *lövők*, *örök* és *székelyek* megnevezés többször azonos értelemmel szerepel a szakirodalomban. Ezzel szemben, véleményünk szerint, amikor *lövők* szerepelnek egy történeti forrásban, akkor íjászokra kell gondolni, a nekik megfelelő szolgálattal. Az *örök* is jól meghatározott szervezetben éltek és specifikus feladattal rendelkeztek. Többféle adótól mentesek voltak, de II. András király idejében a *collecta* felével tartoztak portánként.⁵ Az öröklés esetére V. István király korából maradt ránk rendelkezés, mely szerint a magyarórsdi örök, ha utód nélkül haltak meg, vagyonuk kétharmada az ispánnak és egyharmada az özvegynek jutott.⁶ Tudjuk, hogy a székely örökösödési jog szerint az utód nélküli elhalálozás esetén a nemzetség vagy a falu volt az örökös. A székely és az őri státusz lényegesen különbözött, hisz a székelyek nem fizettek adót, ők *ökörsütést* ajánlottak. A fentiek alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy a székelyek *székely* joggal éltek az Árpád-korban, mely nem egyezett az *örök* státuszával.⁷

---

4 www.ehumana.hu/arpad/szoveg/to07.htm

5 Zsoldos Attila: *A szent király szabadjai*, Budapest, 1999, MTA Történettudományi Intézete, 75.

6 Uo., 130.

7 Részletesebben: Kordé Zoltán: *Székelyek, örök, lövők*. In *Kelet és Nyugat között*, Szeged, 1995.

A középkori székelyek történetét tanulmányozóknak szem előtt kell tartaniuk az eltelt idő nyújtotta kelepccéket is. Egyes események hosszú ideig tartottak, akár több évtizedig, viszont a múltba visszatekintőnek csak rövid történéseknek tűnhetnek. Azt is mondhatnánk, hogy az idő összezsugorodik, megrövidül, minél régebbi korokat vizsgálunk. A jelenkoriak ismerik az elmúlt időszak történelmi eseményeit, így könnyen ítélkezhetnek a régiek tettei felett. II. András királyunk idejében nem gondoltak a tatárjárásra, törökveszélyre; nem is gondolhattak, hisz nekik az ismeretlen jövőt jelentette. Az akkori határon túli veszélyt csak a kunok jelentették, a korábbi bizánci veszély elmúlt, és ha igazságosak akarunk lenni, a Magyar Királyság jelentette a veszélyt a szomszédos országok számára, expanziós politikájának köszönhetően. Nehezen érthető az a rendszeresen jelentkező állítás, mely szerint a székelyeket keletre költöztették, hisz a könnyű lovas-íjász harcmódjuk nyugaton már nem volt hatékony, de a nomád népek ellen még sikeresen alkalmazhatóak voltak. A XII. században a legnagyobb külső veszélyt Bizánc jelentette, és igaz, hogy a bizánciak alkalmaztak nomád népeket szövetségesként, de saját hadseregük egy része nehéz fegyverzetű volt⁸. Bizánc támadásai délkelet irányból érkeztek, és Erdélyben is hatalmas károkat hagytak maguk után 1166-ban. Később, IV. Béla királyunk a kunokat letelepítette az ország közepébe, és a kunok adták az ezután következő korszakban a királyi haderő nagy hányadát. A könnyűlovas kunokat rendszeresen alkalmazták a nyugati államok hadseregei ellen. Lehetséges, hogy a székelyek egy részének Erdélybe költöztetésének épp a bizánci veszély volt a kiváltó oka, esetleg a bizánciak támadása miatt elvesztett lakosságot kellett pótolni. Minden korszakban a pillanatnyi helyzetet kellett orvosolni, és a problémák mindegyre változtak, így akár egy király uralkodása ideje alatt többféle megoldás is születhetett ezek rendezésére.

Visszakanyarodva a király-ország egységhez és a székelyek Árpád-kori szerepéhez, Benkő Elek azon észrevételét, hogy helyesebb határvédelem helyett országvédelemről beszélni⁹, a székelyek esetében megtoldhatjuk a királyvédelem fogalmával. Ilyenformán jobban megérthet-

8 Lásd részletesen: B. Szabó János: *Háborúban Bizánccal*. Budapest, 2013, Corvina; valamint B. Szabó János: *A középkor magyarországi könnyűlovassága*. Mária-besnyő, 2017, Attraktor.

9 Benkő Elek: *A középkori Székelyföld*. Budapest, 2012, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, 171.

jük, hogy a székelyek miért hadakoztak oly sokszor az ország határain kívül, és miért kísérték el szentföldi hadjáratára II. András királyunkat. A középkorban a székelyek elsődleges kötelezettsége a király védelme volt, bárhol volt szükség, határon belül (ország-király) és kívül (király).

Nem feledkezhetünk meg a változások által okozott nehézségekről sem. A székelyek középkori történelmének kutatása során a későbbi korok ismereteit sok esetben korábbi időszakra alkalmazza a szakirodalom, pedig a székely társadalom is ki volt téve az állandó változóknak. A XII–XIII. században a székelyek ispánságokba voltak szervezve¹⁰, a XV. században székekbe, és ezek sem területileg, sem működési rendszerük szerint nem egyeztek egymással.

A TELEGDI SZÉKELYEK

A XIII–XIV. századi forrásokban szerepelnek a „telegdi székelyek”. A szakirodalom a későbbi Udvarhelyszék lakóit tartja telegdi székelyeknek, azzal a megjegyzéssel: lehetséges, hogy a telegdi főesperességhez tartozó székelyek voltak ezek. A nehézséget az okozza, hogy az udvarhelyszéki Telegdibacon nem tartozott a telegdi főesperességhez, a fehérvári főesperesség sepsi esperesi kerületében volt.¹¹ Kezdjük a forrásokkal. 1279-ben IV. László király megerősíti V. István király oklevelét, melyben Lőrincet és fiát, Lestyánt, Szederjes és Szentkereszt örökölt falvaikkal kivonja az erdélyi vajdák fennhatósága alól, és a telegdi székelyek közösségébe kívánja helyezni¹². Az említett két falu a telegdi székelyek szomszédságában volt (in vicinitate Siculorum de Telegd), a telegdi székelyek közösségébe (universitati Siculorum de Telegd) kellett volna bekerülniük. Szederjes és a szomszédos Magyarfelekkel azonosított Szentkereszt Fehér megyében maradt¹³, valószínűleg az erdélyi vajda ellenkezésének köszönhetően. V. István király említett oklevelét a szakirodalom gyanúsnak tartja, és a telegdi székelyek terjeszkedési szándékának bizonyítékeként kezeli, ezzel

10 Zsoldos Attila: Confinium és marchia. In *Századok*, 2000, 134., 99–116.

11 Egyed Akos: Erdővidék sajtósági öngazgatási településrendszerének kialakulása és működése a székelyek megtelepedésétől 1876–1878-ig. In *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből*. Szerkesztette: Sófalvi András – Visy Zsolt, Énlaka–Székelyudvarhely, 2012, Pro Énlaka Alapítvány–Haáz Rezső Múzeum, 49.

12 *Székely Oklevéltár III.* Szerkesztette Szabó Károly, Kolozsvár, 1890, 2., 3. (következőkben Sz. O. III.)

13 Hermann Gusztáv Mihály: *Udvarhelyszék – a közigazgatás és közelet története*. Csíkszereda, 2016, Pro-Print Könyvkiadó, 45.

szemben úgy gondoljuk, hogy nem a székelyek ügyeskedtek, inkább Lőrinc és Léstyán szeretett volna megszabadulni a megyésispán fennhatósága alól. Az oklevél keletkezésének idejében a székely státusz kívánatos lehetett a vármegyei birtokosoknak, vagy valamilyen ellenértbe kerülhettek a vajdával, hogy szabadulni akartak ez utóbbi hatalma alól. A továbbiakban látni fogjuk, hogy a székely státusz a XIV. század elején közel lehetett a vármegyei nemesek státuszához, így nem csodálkozhatunk, hogy még hamisításra is vetemedtek az oklevél szereplői. A következő oklevelünk 1329 körüli, adás-vételt tartalmaz, a tanúk telegdi székelyek¹⁴ (Siculi viri prouidi et honesti in dyocesi Thelegd). Itt a „dyocesi” területeti egységet jelent. 1342-ből Nagy Lajos király oklevelében szerepelnek a telegdi, csíki, kézdi és sepsi székelyek (universitati syculorum de Telugd, de Chyki et de Kyzd, majd universitas syculorum de Sebus). Ez az oklevél bizonyítaná, hogy a telegdi székelyek alatt a későbbi udvarhelyszékiekre kell gondolni, hisz a későbbi székely székek közül itt szerepel Csík, Sepsi, valamint Kézdi. A továbbiakban még visszatérünk erre az oklevélre. 1235-től szerepel a forrásokban a telegdi főesperes.¹⁵ Az 1332–1337-es pápai tizedjegyzékben a Telegdi főesperesség a marosi, erdőháti és csíki esperesi kerületet foglalta magába, a későbbi Udvarhelyszék falvai az erdőháti esperességi kerületben voltak. Néhány udvarhelyszéki falu (Bardóc, Bibarcfalva, Nagybacon, Olasztelek) viszont a Fehérvári főesperesség sepsi esperesi kerületében szerepelt.¹⁶ Mivel a telegdi főesperességbe tagozódtak a későbbi Marosszék, Csíkuszék és Udvarhelyszék falvai, felmerül a gyanú, hogy a telegdi főesperesség területével nagyjából megegyező területű ispánság volt a telegdi székelyek földje.

A telegdi főesperességen kívül még vannak arra utaló ismeretek, hogy a székely székek kialakulása előtt Marosszék és Udvarhelyszék egy területi egységhez tartoztak. Benkő Loránd feltűnőnek találja, hogy a Kisküküllő vízgyűjtője, a mai Sóvidék, mely Marosszék és Udvar-

14 Uo., 42 valamint *Székely Oklevéltár I.* Szerkesztette Szabó Károly, Kolozsvár, 1872, 20. (következőkben Sz. O. I.)

15 Hegyi Géza: Az egyházszervezet kialakulása. In *Székelyföld Története.* I. kötet, Szerkesztő: Benkő Elek, Oborni Teréz, Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK-EME-HRM, 372.

16 Hegyi Géza: A pápai tizedjegyzék tévesen azonosított székelyföldi helynevei. In *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből.* Szerkesztette: Sófalvi András – Visy Zsolt, Énlaka–Székelyudvarhely, 2012, Pro Énlaka Alapítvány – Haáz Rezső Múzeum.

helyszék határain belül fekszik, nagyjából egyforma arányban oszolva a két szék között, nyelvjárási szempontból egységes.¹⁷ Ezek szerint a Sóvidék betelepülése egyidőben történt, és azonos nyelvjárású székelekkel. Ez csak úgy történhetett, hogy egy területi szervezethez tartozhattak a sóvidékiek. Ugyancsak figyelemre érdemes a Székhasas közbirtok, mely Sóvidéken helyezkedett el, és csak a fejedelemség korában osztották el Marosszék és Udvarhelyszék között.¹⁸ A Székhasas közbirtok a székelyek sóvidéki letelepülésekor jöhetett létre és az egységes területi szervezet része volt. A székek létrejöttékor a sót biztosító területet elosztották a két szék között, de a havast szabadon használták a szomszédos falvak, így elosztására jóval később került sor.

A következőkben több oklevelet ismertetünk, melyek megerősítik azt a feltevést, hogy Marosszék a telegdi székelyek területéhez tartozott. A Teleki család levéltárában megőrzött oklevél-sorozatokban az első 1325-ös keltezésű, a gyulafehérvári káptalan adta ki, melyben Mihály fiai, Semjén unokái osztozkodnak vármegyei és telegdi székelyek között helyezkedő birtokaik felett.¹⁹ Kilián, Salamon és István a székelyföldi birtokokat (inter sículos de Tylegd existentes) kapják, míg Simon, Mihály és János a vármegyei tulajdonokat (in comitatu de Clus existentes). A már korábban is jelzett észrevételt erősíti, mely szerint ebben az időben a vármegyei nemesi jogállás és a székely státusz között nem lehetett lényeges különbség, másként az osztozkodók ragaszkodtak volna egyik vagy másik jogálláshoz. Érdekes, hogy az oklevélben szereplő személyek megnevezése, telegdi székelyek és tuzsoni nemesek, egyformán érvényes mindannyiukra (Siculis de Tylegd, et nobilibus de Tusun). A következő oklevélben, mely 1408-ból való, ismét osztozkodnak a vármegyei és székelyföldi birtokok fölött. Ami összeköti az előbbi oklevéllel, hogy mindkettő a Teleki család birtokában volt, és hogy az egyik szereplő, Semjén fia Tuzsoni István²⁰, nevét Tuzson faluról kapta, vagyis tuzsoni nemes volt. Az egyezkedés a marosszéki tisztségviselők

17 Benkő Loránd: Maros-és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. In *Századok*, 1989, 354.

18 Józsa János: Adatok a legnagyobb székely közbirtok kialakulás-történetéhez. In *Tanulmányok a székelység középkori és fejedelemség kori történelméből*. Szerkesztette: Sófalvi András - Visy Zsolt, Énlaka–Székelyudvarhely, 2012, Pro Énlaka Alapítvány - Haáz Rezső Múzeum, 85., 86.

19 Sz. O. III., 8., 9.

20 Sz. O. III., 23–26.

előtt történt, és marosszéki jószágok is szerepelnek (in terra Siculorum in sede Maros). A Tuzsoni család tovább folytatta a pereskedést, 1410-ben már Zsigmond király elé kerül az ügy.²¹ A Tuzsoni család az oklevelek szerint telegdi székely eredetű, és korábban telegdi székelyek földjén, később – mikor már létezett – Marosszéken birtokolt jószágokat (elsősorban Marosszentkirály környékén). A felhozott ismeretek megerősítik azt a feltevést, hogy a telegdi székelyek földje a későbbi Marosszékot is magába foglalta, nem csak a későbbi Udvarhelyszéket.

A XI–XII. században az egyházigazgatási területek és a világi közigazgatási területek szoros kapcsolatban voltak egymással.²² A főesperességek határai és egyes vármegyék határai megegyeztek, lényegében az egyházi követte a világi határt. A telegdi székelyek esetében is a telegdi főesperesség létrejöttét egy világi közigazgatási területnek, egyfajta ispánságnak kellett megelőznie. Az oklevelekben telegdi székelyek (Siculos de Tylegd) néven szerepelnek, és területileg nagyvonalakban megegyezett a későbbi Marosszék, Udvarhelyszék és Csíkszék együttes kiterjedésével. Maradtak még a sepsi esperességi kerület azon falvai, melyek Udvarhelyszékhez tartoztak, a későbbi Bardócszék Kormos patakától keletre eső települései, köztük Telegdibacon, a mai Nagybacon egyik fele. Mivel ezek nem tartoztak a telegdi főesperességhez, Telegdibacon viszont neve alapján a telegdi székelyek ispánságában volt, csak úgy történhetett, hogy későbbi telepítés kellett legyen, de még a Udvarhelyszék létrejötte előtt. A telegdi székelyek földje, nyelvjárási szempontból nem volt egységes, még az udvarhelyi zóna is legalább három részre osztható²³, mely tényből következik, hogy a székelyek több hullámban és különböző területekről érkezhettek új telephelyükre. A telegdi székelyek egy részének megtelepedését követően létrejöhetett a telegdi főesperesség a már megszervezett ispánság területén, majd egy újabb telepítési hullámban benépesítették Erdővidéket is. A Bacon-patak választotta el egymástól a Nagybaconba egyesített két Bacont, Telegdibacont és Sepsibacont. Nyelvjárásilag a két Bacon nem egyezett²⁴, mégis azonos nevük volt, tehát nevüket a

21 Sz. O. III., 31–33.

22 Hegyi Géza: Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyben. In *Erdélyi Múzeum-Egyesület*, LXXII, 2010/3–4., 4–5.

23 Horger Antal: A magyar nyelvjárások ö-zése. In *Népünk és nyelvünk*, V. évf. Szeged, 1933, 101–105.

24 Benkő Loránd: Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. In *Századok*, 1989, 355.

korábban már létező Bacon falutól kapták. A két különböző területről érkező új székely telepéseket két területi szervezethez csatolták, a telegdi székelyek ispánságához, illetve a sepsi székelyek ispánságához.

Most térjünk vissza az 1342-ben kiadott oklevelünkhöz. Nagy Lajos királyunk kérdőre vonja a telegdi, csíki és kézdi székelyeket, hogy tanácsaikkal támogatták-e a sepsi székelyeket bizonyos vármegyei birtokok feletti hatalmaskodásaikkor. Fontos az évszám (1342), és fontos, hogy mely területek vannak megnevezve. Ebben az időben elkezdődik a különböző székely területek, a későbbi székek leválása a nagyobb ispánságokból. Az oklevél tanúsága szerint már léteztek a későbbi Csíkszék és Sepsiszék, de még nagyobb ispánsági egységként a telegdi székelyek és a kézdi székelyek is. Tudjuk, hogy a csíki nyelvjárás eltér az udvarhelyitől és marosszékítől, feltehetően ez egy második, a korábbinál nagyobb székely betelepedésnek tulajdonítható a Csíki-medencében. Ez a második betelepedés meggyorsíthatta a csíkiak különválási szándékát. A sepsiek már megtelepedésükkor egy egységet alkothattak. A telegdiek ekkor már csak a későbbi Marosszék és Udvarhelyszék területét mondhatták magukénak. Hasonló lehetett a helyzet a kézdiekkel, akik még együtt voltak a későbbi Orbaiszékkal, hisz egy főesperességben voltak. Az orbaiakra még visszatérünk. Az ispánságok székekké alakulásának folyamatába nyerünk bepillantást ezzel az oklevéllel. Nagy Lajos király miért hagyta volna ki az orbai és a marosi székelyeket a kérdőre vonásból? A kézzelfogható válasz, mert csak a megnevezett székely területi egységek (universitates) léteztek ekkor. Érdekes, hogy a dokumentumokban jól körülhatárolt területekről van említés, de nem nevezik a hagyományos vármegyei ispánság nevével (comitatus), inkább a közösség (universitas) terminust használták, mely a székelyek eltérő vérségi jellegű szervezeti formájára vezethető vissza.

II. ANDRÁS KIRÁLYUNK KORA

A „székelyek ispánja” tisztség legkorábbi említése 1228-ból maradt ránk „Bogomerium, filium Zubuslay, comitem et ductorem Siculorum” formában²⁵. Már csak ez az egy információ elég kellene legyen, hogy

25 Kordé Zoltán: A székely ispáni méltóság kezdeteiről. In *Kastélyok, udvarházak és lakóik a régi Székelyföldön*. In memoriam Demény Lajos (1926–2010), Szerkesztette Tüdös S. Kinga, Sepsiszentgyörgy, 2013, 67.

II. András (1205–1235) királyunkra irányítsa figyelmünket, amikor a székelyek középkori történelmét tanulmányozzuk. Ebből a korból fennmaradt oklevelek vizsgálatával próbálunk újabb következtetéseket kifejteni.

1211-ben II. András király szabadságlevelet ad a német lovagrendnek²⁶. Az oklevél Barca vidékét (terram Borza), mely Erdélyben, a kunokkal szemben (ultra sylvas versus Cumanos) helyezkedett el, a német lovagrendnek (cruciferis de hospitali Sancte Marie... in Acaron) engedte át. A terület pontos és részletes határleírással van meghatározva, kezdve Halmágy várának gyepűitől (de indaginibus castri Almage), folytatva Ugra várának gyepűivel (indagines castri Noilgiant), Miklósvár gyepűivel (indagines Nicolai), az Olt vonalával (Alt), majd Prázsmár, Tömös, Barca patakok vonalával (Tortillou, Timis, Borsa) és a hegyekkel. Az első észrevétel, hogy nem egy meglévő ispánságot enged át a lovagrendnek a király, hisz ebben az esetben elég lett volna az ispánságot megnevezni, egy kiszakított területről van szó, ezért a pontos leírás. Szerepel Miklósvár gyepűjével, de nem, mint székelyek földje. Nagy a valószínűsége, ekkor az erdővidéki település és környéke még vármegyei terület volt. Megfigyelhető, hogy a lovagrend új földje és a majdani Sepsiszek nem érintkezik, egy keskeny vármegyei terület marad a király tulajdonában. Tudjuk, hogy Kézdiszék és Csíkszék között a középkor folyamán létezett egy Fehér vármegyéhez tartozó terület (Bálványosvár környéke), és ha képzeletben összekapcsoljuk Erdővidékkel, láthatjuk, hogy összefüggő területsávot kapunk. Lehetőséges, hogy Kászon is ide kapcsolódott. A fentiek arra engednek következtetni, hogy a király tudatos telepítési politikájának egyik jellemzője volt az új telepítések között vármegyei területet hagyni. A szakirodalom a székely székek közötti és szomszédos vármegyei területeket enklávéknak nevezi, és a székelyek telepítését megelőzően nemeseknek adományozott birtokoknak tekinti.²⁷ Az a tény, hogy az enklávék a székely előkelők tulajdonába kerültek, arra mutat, hogy ezek valamilyen okból a királyok hatalmában maradtak, a magántulajdon nehezebben cserélt volna gazdát, maradtak volna nemeseknél is

26 Codex Diplomaticus Hungariae Georgii Fejér, Budapest, 1829, Tomi III, Vol 1., 106–108.; (továbbiakban C. D. H.); valamint Thomas Nágler: *Așezarea sașilor in Transilvania*. București, 1981, Editura Kriterion, 185–187. (továbbiakban T. N.)

27 Rác Tibor Ákos: Háromszék első magyar telepesei és a határvédelem. In *Erdélyi Múzeum*, 65., 2003, 1–2. szám.

birtokok. Csak feltételezhetjük, hogy valamilyen királyi hatalmi érdek volt az enklávék kialakulása mögött, például utak és hajózás biztosítása. A telegdi székelyek (ahova a későbbi Csíkszék is tartozott) és a kézdi székelyek (a későbbi Kézdiszék) még II. András hatalomra jutása előtt letelepedtek,²⁸ tehát az említett taktikát elődeitől örökölte. Később erről a telepítési módozatról lemond a király és a felhagyott vármegyei területek egy részét ugyancsak székelyekkel tölti fel.

Az 1211-es oklevél minden adó alól felmenti a német lovagrendet, megengedi, hogy favárakat és városokat (*castra lignea et urbes ligneas*) építsenek a kunok támadásai ellen (*ad munimen regni contra Cumanos*), így védve a királyságot. A székelyek története szempontjából is fontos, hogy pontosan meghatározott feladatot kap a lovagrend, a kunoktól kell megvédeni az országot, nem általánosan határvédelemmel bízzák meg őket. A feladathoz adómentességet és erődépítési jogot biztosít a király, de csak fa felhasználásával. A királyi hatalom részleteiben meghatározta a köteleességeket és jogokat. Ugyancsak fontos, hogy a bíraskodási jogot egyenesen a király alá rendeli, és a bírakat maguk közül választhatták a lovagok (*iudicem inter se eligentes super se constituent*). Következőkben még találkozni fogunk hasonló jogot biztosító oklevéllel. Tanulságos a terület határának meghatározása. Ahol lehetett, folyókat, hegyeket neveztek meg, de a már lakott részeken a települések határait jelzik.

1222-ben II. András király megerősíti a német lovagrendnek adott kiváltságlevelét.²⁹ Lényegében a korábbival egyezik, de néhány ponton van eltérés. A határleírás nem annyira részletes és az erődítéseket már közel építhetik a lovagok (*et ad munimen regni contra Cumanos castra et urbes lapideas construere eos permissimus*). A Maroson és az Olton 6 hajóval szállíthatják a sót a maguk részére. A székelyek és blakkok földjén (*cum transierin Siculorum, aut per terram Blaccorum*) áthaladtukkor sem a lovagok, sem az embereik nem kellett vámot (*nullum tributum debeant*) fizessenek. A blakkok földje valószínűleg a későbbi Fogaras vidéke lehetett. Az oklevélből következik, hogy 1222-ben már létezett az egy ispán (székelyek ispánja) alá rendelt székelyek földje,

28 Benkó Elek: *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. Budapest, 1992, 30, valamint Hegyi Géza: *Az egyházszerkezet kialakulása*. In *Székelyföld Története*, I. kötet. Szerkesztő: Benkó Elek, Oborni Teréz, MTA BTK-EME-HRM, Székelyudvarhely, 2016, 372.

29 C. D. H. 370–374.

mely Barcaságot északról határolta. Nincs részletezve, melyik széke-lyek földje, egységesen volt érvényes, így azonos jogállású és egy ispán fennhatóságú területekre kell gondolnunk. Miklósvár itt is szerepel, de még mindig vármegyei föld lehetett, nincs a székelyekre utaló megjegyzés, ellenben fontos lehetett a királyi hatalom számára. Miklósvár az Olt kanyarulata szomszédságában található, az Olton történő hajózás megközelítésére kiváló adottsággal rendelkezett, így nem csoda, hogy később került a székelyek birtokába. A lovagrend a Kárpátoktól a Dunáig terjeszkedhetett, de a pápa támogatásával függetlenedni próbált, ezért a király 1225-ben kiűzte az országból.³⁰ A lovagok telepítése, annak módozata, majd kiűzése igazolja, hogy II. András királyunk jól meggondolt és keménykezű politikát alkalmazott Erdélyben. A királyi hatalom minden kis részletre kitért és odafigyelt, ha szükség volt, még a pápával is szembe fordult. A székelyek Székelyföldre költöztetése nem a véletlen játéka, inkább a király erdélyi politikájának része. A következő forrásunk is ezt az állításunkat igazolja.

1224-ben az erdélyi szászok kérésére II. András király kiváltságlevelet ad.³¹ Az oklevélben a szászok II. Géza király ígéretére hivatkoznak, aki behívta őket az országba, de II. András a saját elképzelése szerint intézkedik. Az első lényeges észrevétel, hogy a különböző területi egységekből egy ispán hatósága alatti egységes ispánságot szervez a király. Szászvárostól (incipiens a Warass) Barótig (usque ad Boralt) minden ispánság (omnibus comitatibus) megszűnt és csak a szebeni ispánság (Cibiniensem) maradt. Az oklevél megnevezi a megszűnő ispánságokat, a szebesi székely ispánság (terra Siculorum terre Sebus) és a daróci ispánság (terra Daraus). Ki van hangsúlyozva, hogy csak a szebeni ispán marad, a megnevezett ispánságokba az ott lakók közül kellett előkelőket kinevezni. Kétszer is szerepel, hogy korábbi ispánságokból (*omnibus comitatibus*, valamint *in predictis comitatibus*, vagyis összes ispánság és fentnevezett ispánságokban) szervezték az új, szebeni ispánságot. A székelyek története szempontjából fontosak ezek az ispánságok, mert a sebesi székely ispánság a későbbi Sepsiszék névadója és lakóinak származási helye.

30 Kristó Gyula: *Magyarország története 895–1301*, Budapest, 1998, Osiris Kiadó, 215.

31 C. D. H. 441–445., valamint T. N. 180–183.

Kolumbán-Antal József: Székelyföld kialakulásának... 131

A sebesi ispánság az oklevél előtti szebeni ispánságtól nyugatra helyezkedett, egészen Szászvárosig. Egy 1225-ös dokumentum a Szászvárossal szomszédos Romoszt (Romos) már a szebeni ispánság részeként említi.³² Létezik egy olyan elképzelés, hogy a „terra Siculorum terre Sebus” már a székelyföldi Sepsiszéket jelentené,³³ de ez az elgondolás nem tartható, mert a terület meghatározásakor már létező és biztos határokkal rendelkező ispánságokat nevesítettek. Láthattuk, hogy az 1211-es oklevélben a határok leírásánál folyókat, patakokat, hegyeket neveztek meg, a lakott részeken helyiségek láncolatát, és az egész körbekerítette a kérdéses területet. A most vizsgált oklevelünk esetében már létező területi egységekkel (ispánság) van dolgunk, ezért nincs részletes leírás.

A sebesi ispánságban laktak a későbbi Orbaiszék névadó székelyei, Szászorbó körzetében. Benkő Loránd úgy gondolta, hogy a Nagyenyed közelében lévő Orbó-patak völgyében kell keresni az orbaiszékiek elődjait,³⁴ mivel ez utóbbi nagyobb, mint a Szászorbó völgye, és a patak neve adta a szék nevét, nem a falu. Ezzel szemben, úgy gondoljuk, hogy a korábbi szakirodalom által javasolt Szászorbó a helyes, hisz két Árpád-kori vár is volt itt,³⁵ jelezve a terület fontosságát. Mivel a sebesi ispánság a szebeni szász ispánság része lett, természetes, hogy a korábban ott lakó székelyeket áttelepítették új lakóhelyükre, a későbbi Sepsiszékre és Orbaiszékre.

Itt kell egy kis kitérőt tegyünk. Györffy György az orbai székelyek letelepedését 1256 utánra helyezi.³⁶ A késői időszak meghatározásakor, Györffy a Szent János (johannita) lovagrendnek IV. Béla által, 1247-ben kiadott oklevelében szereplő, „Feketig” nevű terület 500 (más átiratban 400) ekealja adományt a későbbi Orbaiszékkel azonosnak tekinti, Feketeügy lenne a terület névadója. Sajnos a johannitáknak kiállított diploma nem tartalmaz elegendő ismeretet az azonosság megállapításához. A „Feketig” megoldására a fekete szavunk mellett a „fek”-hajlás,

---

32 T. N. 164.

33 Fehér János: *DOBÓ. Egykori település a Kormos mentén*. Barót, 2014, A Dobó-Valál Egyesület, 23–24.

34 Benkő Loránd: Észrevételek Erdély déli részének korai Árpád-kori történetéhez. In *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Kolozsvár, 2001, Erdélyi Múzeum-Egyesület.

35 www.varak.hu, Szászorbó.

36 Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1982, Akadémiai Kiadó, 113.

meghajlás, lenyugvás, vagy „feket”-fekvés³⁷ változatra is gondolnunk kell, de lehet akár Feketehegy (Feketehalom, Codlea) is. Ha ragaszkodunk a Feketeügy változathoz, akkor is gondok vannak. Az oklevél a „Feketig” 500 ekealját ígéretként kezeli, egy újabb adománylevél kiadásával együtt,³⁸ így megtörténhet, hogy a lovagok el sem foglalták. Másfelől, Feketeügy felső szakasza Kézdiszéket és Orbaiszéket választja el egymástól, az alsó szakasza meg átszeli Sepsiszéket. Ezek szerint „Feketig” nem csak Orbaiszék lehet, bármelyik a három szék közül, vagy mind a három, de leginkább Sepsiszék délkeleti része. Az ellenvetések ezzel az elmélettel lehet folytatni, hisz az oklevélben csak „Feketig” szerepel, „terra” nélkül, tehát területi egység kellett legyen, de Feketeügy területi egységről történeti forrásokban nincs említés. Az a tény, hogy Orbaiszék Kézdiszékekkel a Kézdi főesperességben van, arra vezet, hogy az orbai székelyek és a kézdi székelyek közeli időpontban települtek új lakóhelyükre, egy ispánságot alkotva, megelőzve a sepsi székelyeket, akik már nem tudtak maguknak főesperességet kiharcolni.³⁹ Ez az időpont 1224 előtt kellett legyen. A szászok már 1231-ben Segesvár melletti falvakat birtokoltak (Fehéregyháza, Héjasfalva, Sárpatok, Apold),⁴⁰ nehéz elképzelni, hogy a Szebenhez közeli Szászorbó vidékét csak 1256 után foglalták volna el.

Az eredeti szebeni ispánság volt a gerince az új szász ispánságnak, területe megegyezett a szebeni prépostsággal. Méretét jelzi, hogy utóbb három szék jön létre belőle: Szeben, Újgyház és Nagysink. A daróci ispánság az oklevél előtti szebeni ispánságtól keletre volt és a későbbi Kóhalomszék, valamint Segesvárszék elődje lehetett.

Visszatérünk az egy nép, egy bíró (unus sit populus, et sub uno iudice censeatur) és egy ispán határozathoz. Az adó leírásakor a király kiemeli, hogy az új ispánság területén senki ne vonja ki magát az adófizetés alól, csak akik kiváltságot fognak nyerni. Ez az egységesítő szándék egyértelmű igazolása, és egyben arra enged következtetni, hogy ekkor már a székelyek többsége el volt költöztetve, hisz ők nem

37 Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára. II.* Budapest, 1864, Atheneum, 658., 659.

38 Codex Diplomaticus Hungarie, Tom IV., Vol. 1, Budae, 1829, 451. Köszönet a fordításban nyújtott segítségért Szász Hunornak.

39 Hegyi Géza: Az egyházszerkezet kialakulása. In *Székelyföld története. I. kötet*, Szerkesztő: Benkő Elek, Oborni Teréz, Székelyudvarhely, 2016, MTA BTK-EME-HRM, 372.

40 T. N. 197.

Kolumbán-Antal József: Székelyföld kialakulásának... 133

---

fizettek adót. A székelyek ispánjának 1228-beli első említése jelzi, hogy a székelyeket is egységes szervezetbe kívánta összevonni a király, az egységesítő szándék a királyi hatalom jól meggondolt politikájának a bizonyítéka. Az oklevél egyben segítséget nyújt a sepsi ispánság létrehozásának időbeli meghatározásához is.

A szászok szabadságlevele tartalmaz még lényeges információkat a vizsgált időszakról. Az éves adón kívül jól meghatározott katonaállítással is tartoztak az új ispánság lakói, cserében jogokat és engedményeket kaptak a királytól. Saját bíróik előtt pereskedtek, és csak végső megoldásként kerülhetett ügyük a király elé. Szabad kereskedelem mellett bizonyos mennyiségű sót és szabad erdő-, valamint vízhasználatot kaptak. Az oklevél kiemeli, hogy az erdők és a folyók medreikkel királyi tulajdonban maradnak, és csak használatba kapják úgy a szegények, mint a gazdagok. Ilyenformán természetes, hogy a különböző területi egységek határai folyók. A király garantálja a szászok földjét és biztosítja őket, hogy nem fog adományokat adni a nekik átengedett területre.

A német lovagrendnek, de még inkább a szászoknak kiadott szabadságlevél lehetőséget biztosít, hogy a székelyek székelyföldi megtelepedésével összehasonlítást tegyünk. A szászok kiváltságolt ispánsága, az utóbb Királyföldként emlegetett terület és Székelyföld egyformán egy nagyobb méretű ispánsággal létesült, az első a szebenivel, az utóbbi a telegdivel. Egy-egy ispán fennhatósága alatt voltak, ezeket a király nevezte ki. Közösségi jogokkal és kötelességekkel éltek, ezért megkülönböztették a vármegyéktől, általában közösségként (universitas) emlegetik. Saját elöljáróik és bíráik voltak. A területük mentesült a királyi birtokadománytól. A királyi szervezés lenyomata egyértelműen felismerhető. Voltak eltérések is. A jogok és a kötelességek pontosan ki voltak szabva mindegyik közösségre. A lovagok a kunokra kellett vigyázzanak, és teljes adómentességnek örvendhettek. A szászok adót fizettek és korlátozott katonaállítással tartoztak. A székelyek *ökörsütést* adtak és korlátlan hadiszolgálatallal álltak a király mellé. A só fontosságát mutatja, hogy az idézett oklevelekben van utalás rá, a székelyek esetében csak sejtethetjük szerepét a hely kiválasztásakor.

KÖVETKEZTETÉSEK

Székelyföld létrejöttének folyamatára tehetünk kísérletet. A XII. század második felében a királyi hatalom létrehozta a telegdi székely ispánságot, forrásokban szereplő telegdi székelyek közösségét, mely területileg magában foglalja a későbbi Marosszéket, Udvarhelyszéket és Csíkszéket. Még a század vége előtt a kézdi és az orbai székelyek is áttelepednek a szebeni ispánság szomszédságából, és létrehozzák a kézdi székely ispánságot (kézdi székelyek közösségét). A két székely ispánság között vármegyei elválasztó területet hagy a királyi hatalom. A telegdieket az 1166-os bizánci betörés okozta lakosság hiánypótlására, a kézdieket és az orbaiakat már a szászok részére biztosítandó terület létrehozása miatt, esetleg a kun veszély ellensúlyozása okán mozdítják el régi lakóhelyükről. A XIII. század elején a sepsiekre is sor kerül, a szász betelepedők nyomására, vagy inkább II. András király egységesítő reformpolitikájának köszönhetően. Ilyenformán létrejön a harmadik székely ispánság, a sebesi székelyek közössége. A székely telepek közé ekkor már nem hagynak vármegyei területeket. A király egységesítő politikája újabb székely telepésekkel erősíti a már létrehozott ispánságokat, különböző arányokban, de mindegyik kap friss betelepülőt. A csíki zónába az újabb telepítés nagyobb mértékű lehetett. Még II. András királyunk alatt a korábban fennhagyott vármegyei területek egy részét is átadják a székelyeknek, az újabb telepítési hullámmal Erdővidék és Kászon is Székelyföld része lesz. A XIV. század közepe táján a székely ispánságok elindulnak a kisebb egységekre bomlás irányába. Az első leválást a csíki székelyek közössége harcolta ki, ezt a marosi székelyek közössége követte. Az orbai székelyek lehettek a sorban az utolsók. Ezek az új területi egységek voltak a székek elődjai. A székely ispánságok már megalakulásukkor kisebb területi alegységekre voltak osztva, másként nem működhetek volna.

A három székely ispánság (*universitas Syculorum de Telegd, de Sebus, de Kyzd*) lehetett az eredete a háromféle székely (*tres genera Siculorum*) kifejezésnek.⁴¹ A székelyek középkori különleges státusza is ide vezethető vissza, a telegdi, kézdi és sebesi székely ispánságok létrehozásakor nyert jogokhoz. Az ispánságokból kialakuló székeknek

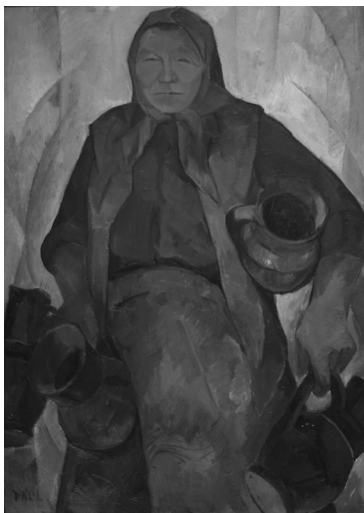
---

41 Kolumbán-Antal József: „Trium generum Siculorum”. In *Székelyföld*, XX. évfolyam 11. szám, 2016.

Kolumbán-Antal József: Székelyföld kialakulásának... 135

lehetett fontos a jog folytonosságát kihangsúlyozni, így hivatkoztak az eredetre, a három eredeti közösségre, és lettek háromféle (eredetű) székelyek.

A hagyományos történetírásban gyakran találkozhatunk azzal a megállapítással, hogy a székely székek a szász székek mintájára jöttek létre. Az igaz, hogy a szászokról több dokumentum maradt ránk, a legfontosabb épp az általunk is idézett 1224-es oklevél (Andreanum), de a fentiekben láthattuk, a szászok és a székelyek ugyanazon korban és ugyanazon királyi szervező politikának köszönhetően találtak új lakóhelyükre. A folyamatot II. Géza királyunk indíthatta, folytatták utódai, III. Béla és Imre, majd II. András új irányt szabott egyesítő szándékával, a székelyek és szászok egyformán voltak a célzott népesség. A kiválasztott terület, ahol a királyi hatalom ilyen nagy tömegeket telepíthetett, a királyok tulajdonába kellett legyen, ahogy IV. Béla és V. István korában is történt.⁴² A három székely ispánság (universitas Syculorum) több mint száz évig létezett, a székek alakulásának folyamata is több évtizedig tartott és ezen hosszú időszak alatt is állandó külső és belső hatások érték a székely társadalmat.

Anyám

---

42 Szücs Jenő: *Az utolsó Árpádok*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 51-90.